

Наукові інтереси: steam-підхід як засіб формування екологічної культури учнів на уроках технологій у контексті освіти для сталого розвитку.

ЛЕВЕНЕЦЬ Владислав – магістр спеціальності 014.10 Середня освіта (Технології) Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: steam-підхід як засіб формування екологічної культури учнів на уроках технологій у контексті освіти для сталого розвитку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHYSTYAKOVA Lyudmila – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Technological and Professional Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: steam approach as a means of forming students' ecological culture in technology lessons in the context of education for sustainable development.

MAKLAKEV Kostyantyn – Postgraduate Student, Department of Educational Sciences, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: steam approach as a means of forming students' ecological culture in technology lessons in the context of education for sustainable development.

LEVENETS Vladyslav – Master in the specialty 014.10 Secondary Education (Technologies) Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: steam approach as a means of forming students' ecological culture in technology lessons in the context of education for sustainable development.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.09.2025 р.

УДК 371.13:17.022.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-124-128

БАБЕНКО Тетяна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ЯК ПОКАЗНИК РІВНЯ ЇХНЬОЇ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття комплексно обґрунтовує соціально-громадянську активність студентів історичних факультетів як валідний індикатор рівня їхньої моральної культури. Актуальність дослідження зумовлена виявленням у сучасних студіях розривом між задекларованою громадянською ідентичністю молоді та реальною участю у громадянських практиках домінування символічних форм, недостатня внутрішня мотивація. Мета роботи – з'ясувати характер і механізми двостороннього, взаємопідсилювального зв'язку між моральною культурою (етичні знання, цінності, переконання і здатність діяти відповідально) та соціально-громадянською активністю студентів-істориків і показати умови, за яких активність виступає індикатором моральної зрілості.

Методологія поєднує теоретико-порівняльний аналіз українських і зарубіжних праць, синтез емпіричних свідчень про студентське волонтерство та індикативне моделювання вимірювальних параметрів. У фокусі – роль освітнього середовища: доведено, що цілеспрямований дизайн навчання і активні методи (дискусії, рольові ігри, проєктна робота, тьюторство) статистично пов'язані зі зростанням залученості студентів. Інституційні моделі service-learning підвищують ціннісну чутливість, толерантність і готовність до публічної дії. Показано, що в кризових контекстах (повномасштабна війна) масове студентське волонтерство переводить моральні принципи у сталі поведінкові практики та зміцнює солідарність, емпірично підтверджуючи індикаторний характер.

Наукова новизна полягає в уточненні індикаторної моделі оцінювання моральної культури через п'ять взаємопов'язаних вимірів – когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий, рефлексивний і соціальний – та у конкретизації професійно-етичних наслідків для історико-педагогічної освіти (публічна історія, робота з пам'яттю, правозахисні кейси). Практична значущість полягає в рекомендаціях для ЗВО: інтеграція service-learning у навчальні плани, підтримка студентського самоврядування, розвиток етичної рефлексії, розбудова партнерств із громадами, музеями, оцінювання внеску студента через портфоліо участі – що зменшує розрив між ціннісними деклараціями та реальною громадянською участю.

Ключові слова: моральна культура, соціально-громадянська активність, студенти історичних факультетів, громадянська освіта, service-learning, волонтерство.

BABENKO Tetyana –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-2779>
e-mail: babenkot80@gmail.com

SOCIO-CIVIC ACTIVITY OF STUDENTS OF HISTORICAL FACULTIES AS AN INDICATOR OF THE LEVEL OF THEIR MORAL CULTURE

The article provides a comprehensive argument that the socio-civic engagement of students in history programs is a valid indicator of their level of moral culture. The relevance stems from a gap identified in recent studies between young people's declared civic identity and their actual participation in civic practices (the dominance of symbolic forms and insufficient intrinsic motivation). The aim is to clarify the

nature and mechanisms of the bidirectional, mutually reinforcing relationship between moral culture (ethical knowledge, values, convictions, and the capacity to act responsibly) and the socio-civic engagement of history students, and to specify the conditions under which engagement functions as an indicator of moral maturity.

Methodologically, the study combines a theoretical-comparative analysis of Ukrainian and international scholarship, a synthesis of empirical evidence on student volunteering, and indicative modeling of measurement parameters. The analysis focuses on the role of the educational environment: it demonstrates that purposeful instructional design and active methods (discussion, role-play, project-based learning, tutoring) are statistically associated with higher levels of student engagement. Institutionalized service-learning models enhance value sensitivity, tolerance, and readiness for public action. The article also shows that in crisis contexts (e.g., the full-scale war) mass student volunteering translates moral principles into stable behavioral practices and strengthens solidarity, empirically confirming the indicator character of engagement.

The scientific novelty lies in refining an indicator model for assessing moral culture across five interrelated dimensions—cognitive, affective-value, behavioral, reflective, and societal – and in specifying the professional-ethical implications for history teacher education (public history, memory work, human-rights case analysis). Practical significance includes recommendations for higher education institutions: integrating service-learning into curricula, supporting student self-governance, fostering ethical reflection, building partnerships with communities and museums, and assessing student contribution through participation portfolios – measures that narrow the gap between value declarations and actual civic engagement.

Key words: moral culture, socio-civic engagement, history students, civic education, service-learning, volunteering.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне суспільство висуває високі вимоги до моральних якостей і громадянської позиції молоді. Рівень моральної культури студентської молоді безпосередньо впливає на її здатність усвідомлено і відповідально брати участь у житті громади та держави. Проте, за даними досліджень, громадянська ідентичність більшості студентства часто залишається декларативною – їхня участь у громадянських практиках обмежується дотриманням традицій і звичаїв, а реальна соціальна активність недостатньо усвідомлена й мотивована внутрішніми переконаннями [2, с. 178-179]. Це свідчить про актуальність проблеми формування моральної культури молоді та розвитку її соціально-громадянської активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях соціально-громадянську активність студентів Барабаш В. А., Глебова Л. В. [1] трактують як результат цілеспрямованого дизайну освітнього середовища та активних методів навчання: соціально-гуманітарні дисципліни за умови дискусій, рольових ігор та проектної роботи підсилюють залученість молоді. Дослідники О. Матвієнко, І. Матвієнко, говорять про підтримку самоврядування, волонтерства й позанавчальних ініціатив корелює зі зростанням активності. Водночас І. Жадан [2] В. фіксує розрив між ціннісними деклараціями та реальними практиками, що вимагає формування громадянської компетентності, як системи ціннісних, мотиваційних, когнітивних та ідентифікаційних компонентів. У підготовці майбутніх учителів історії моральну культуру, О. Копилова [3] розглядає як базис професійних цінностей і етичної поведінки у спільноті. Зарубіжні праці Colby A., Ehrlich T., Beaumont E., Stephens J [6], Eyler J., Giles D. E. Jr., Braxton J. [7], обґрунтовують інституційну відповідальність ЗВО за інтеграцію навчання з громадянським служінням (*service-learning*), що підтверджується емпірично позитивним впливом на цінності, толерантність і публічну дію студентів. Поллоу К., Маркош В., Фейнєш Г. [5] зазначають, що український досвід воєнного часу демонструє, що масове студентське волонтерство зміцнює солідарність і переводить моральні принципи у сталі практики поведінки.

Мета дослідження – проаналізувати взаємозв'язок між моральною культурою студентів історичних факультетів та їхньою соціально-грома-

дянською активністю, визначивши, наскільки активна участь у громадському житті виступає індикатором рівня моральної культури особистості студента.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогіці та етичній філософії моральна культура особистості розглядається як інтегральна характеристика морального розвитку людини, рівень засвоєння нею моральних цінностей і реалізації їх у поведінці. Згідно з одним із визначень, моральна культура – це якісна характеристика морального розвитку особистості, її моральна зрілість, високий рівень моральних відносин, що виявляються у культурі моральної свідомості, моральних почуттів і поведінки [3, с. 288-289]. Іншими словами, моральна культура відображає ступінь, до якого індивід опанував етичні норми суспільства і керується ними у своїх вчинках. Дослідники підкреслюють, що рівень сформованості моральної культури студентської молоді впливає на зміст її ціннісних орієнтацій та етичну свідомість, сприяє засвоєнню базових моральних цінностей і розвитку професійної етики [3, с. 289].

Соціально-громадянська активність студентів охоплює різноманітні види діяльності у соціальній та громадській сферах, спрямовані на розвиток спільноти і реалізацію громадянських прав та обов'язків. У психолого-педагогічній науці активність розглядається як одна з центральних характеристик особистості, що виявляється через діяльність та вчинки і детермінується внутрішніми цінностями й переконаннями індивіда [1, с. 20]. Громадянська активність, будучи особливим типом соціальної активності, передбачає свідоме, зацікавлене та раціонально-критичне ставлення до проблем суспільства [1, с. 21]. Це означає, що особистість з розвинутою громадянською активністю не залишається байдужою до соціальних питань, а прагне брати участь у їх вирішенні – у межах, окреслених законом і нормами суспільної моралі.

Моральна культура особистості визначається не тільки її знаннями про добро і зло, але передусім практикою моральної поведінки. Справді, однією з головних ознак високої моральної культури є здатність людини керуватися моральними цінностями у реальних життєвих ситуаціях, діяти згідно з совістю, принципами гуманізму, справедливості, відповідальності. Для студентської

молоді, яка перебуває на етапі становлення світогляду і характеру, важливою сферою реалізації моральних якостей виступає їхня соціально-громадянська діяльність. Активна участь студента у житті університетської спільноти, місцевої громади чи ширших соціальних проектах свідчить про наявність в нього таких рис, як небайдужість до ближніх, готовність допомагати, почуття обов'язку перед суспільством, повага до прав і гідності інших. Усі ці риси формують ядро моральної культури. Таким чином, соціально-громадянська активність студентів може розглядатися як показник рівня їхньої моральної культури, оскільки відображає практичне втілення моральних цінностей у поведінці.

Відповідність між моральними переконаннями і діями – ключовий критерій моральної зрілості. Якщо студент декларує високі етичні ідеали, але не виявляє їх у конкретних вчинках (наприклад, ігнорує потреби оточення, не бере участі у вирішенні соціально значущих проблем), це свідчить про певний розрив між моральною свідомістю і моральною практикою, тобто про недостатній рівень моральної культури. Навпаки, коли молоді люди активно залучені до волонтерства, громадських ініціатив, студентського самоврядування, правозахисної чи просвітницької діяльності, можна говорити про те, що їхні моральні цінності набули дієвого характеру, стали мотивом поведінки. Як зауважують українські педагоги, моральна вихованість проявляється в прагненні особистості робити добро і уникати зла у повсякденному житті. Отже, готовність студента добровільно інвестувати свій час і зусилля в суспільно корисну справу є показником сформованості в нього гуманістичних цінностей, емпатії, почуття справедливості – тобто тих компонентів, що складають основу моральної культури.

З іншого боку, участь у соціально значущій діяльності сама по собі сприяє зростанню моральної культури. За рахунок практичного досвіду молодь глибше усвідомлює цінність співпраці, милосердя, справедливості, вчиться відповідальності і толерантності. Досвід волонтерської роботи або громадянської активності часто стає для студента «школою моральності», де абстрактні етичні принципи набувають реального сенсу. Зарубіжні дослідники описують це як ефект взаємопідсилення: служіння суспільству збагачує навчання і виховання – воно перетворює теоретичні знання на «живі» уміння і формує стійкі установки громадянської відповідальності [7]. Тому університети, які впроваджують програми академічного сервіс-навчання, відзначають позитивний вплив на розвиток у студентів емпатії, громадянських чеснот та етичної рефлексії [7]. В українських реаліях це підтверджується тим, що найбільш морально зрілі студенти – як правило, ті, хто активно займається волонтерством, наставництвом молодших, участю в патріотичних або благодійних акціях.

Студенти, що навчаються на історичних факультетах, належать до сфери гуманітарних наук, яка традиційно пов'язана з формуванням світоглядних і ціннісних орієнтирів особистості.

Вивчаючи історію, майбутні історики опановують не лише фактологічні знання про минуле, а й отримують уроки морально-етичного характеру – про наслідки людських дій, цінність свободи і гуманності, роль громадянської позиції у суспільних перетвореннях. Цей освітній досвід створює передумови для високої громадянської свідомості та активності. Знання історичних прецедентів формує у студентів почуття відповідальності перед майбутнім, патріотизм, розуміння важливості захисту суспільних ідеалів. Тому нерідко саме студенти-історики виступають ініціаторами та активними учасниками різних громадських заходів патріотичного, просвітницького, культурного спрямування.

Окремо варто відзначити, що саме серед студентства історичних спеціальностей часто формується активне ядро університетського громадського життя. За даними студентських самоврядувань деяких ЗВО, історичні факультети одні з найактивніших у проведенні культурно-освітніх заходів (історичних виставок, дискусійних клубів, меморіальних акцій) і в участі в загально-університетських громадських ініціативах [4, с. 313]. Це пояснюється як особистими інтересами самих студентів (багатьом з них близькі соціально-політичні теми, володіння історичними знаннями підштовхує до активної громадянської позиції), так і виховною роботою факультетів, що традиційно акцентують патріотичне виховання та розвиток критичного мислення. Наприклад, на історичних факультетах проводяться тематичні виховні години до пам'ятних дат, зустрічі з видатними громадськими діячами, екскурсії до місць національної пам'яті – усе це сприяє підвищенню соціальної активності студентів та усвідомленню ними власної ролі як громадян.

Емпіричні дослідження серед студентської молоді підтверджують значення громадянської активності як показника морально-ціннісних орієнтацій. Зокрема, моніторингове опитування, проведене Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України [2, с. 167-168] виявило, що переважна більшість студентів усвідомлює себе громадянами України переважно на декларативному рівні – тобто визнає формально свою громадянську ідентичність, проте не бере глибокої участі у громадському житті [2]. Найпоширенішими «громадянськими практиками» студенти назвали дотримання загальноприйнятих традицій (святкування державних свят тощо), тоді як реальні форми участі (волонтерство, відвідування громадських слухань, членство в молодіжних організаціях) були притаманні істотно меншій частці опитаних [2]. Такі результати сигналізують про дефіцит внутрішньої мотивації до соціальної активності, що може бути наслідком недостатньої сформованості у частини молоді морально-громадянських цінностей – зокрема, почуття особистої відповідальності за спільноту, емпатії, готовності служити іншим. Це підтверджує важливість посилення виховання моральної культури в закладах вищої освіти, адже лише за наявності відповідних внутрішніх переконань

студент перейде від пасивної позиції до активної участі в житті суспільства.

З іншого боку, в кризових для суспільства обставинах проявляється значний прихований потенціал моральності і громадянської свідомості молоді. Показовим прикладом стала волонтерська активність українських студентів під час сучасних випробувань, зокрема після початку повномасштабної війни 2022 року. Соціологічне дослідження засвідчило, що 54% молоді долучилися до волонтерської діяльності після 24 лютого 2022 року – багато хто вперше почав займатися волонтерством саме в умовах воєнного [5]. Студенти історичних та інших гуманітарних спеціальностей активно включилися у допомогу армії та населенню: працювали у волонтерських штабах, збирали гуманітарну допомогу, перекладали новини для іноземців, проводили інформаційні кампанії тощо. Такий масовий підйом громадянської активності був продиктований передусім моральними чинниками – патріотизмом, співчуттям до постраждалих, почуттям обов'язку. По суті, критична ситуація стимулювала студентську молодь продемонструвати найкращі моральні якості на практиці. Дослідники, які аналізували феномен волонтерства в умовах війни, відзначають, що участь молоді у волонтерській діяльності стала формою «народного опору» агресії, згуртувала різні етнічні і соціальні групи на ґрунті спільних цінностей та значно підвищила рівень громадянської солідарності [5].

На основі розглянутих прикладів можна стверджувати, що для студентів історичних факультетів участь у соціально-громадянській діяльності є природним середовищем застосування їхніх знань і цінностей. Наприклад, студент-історик, що добре обізнаний з історією рідного краю, може ініціювати проект із збереження культурної спадщини або проводити екскурсії для школярів – цим самим він реалізує і свої громадянські чесноти (патріотизм, дбайливе ставлення до культури), і набуті компетентності. Інший приклад – участь студентів у правозахисних акціях чи просвітницьких кампаніях проти дискримінації: такі заходи часто очолюють молоді люди з глибоким розумінням історичних уроків про небезпеку тоталітаризму, ксенофобії, порушення прав людини. Таким чином, історична освіта підсилює соціально-громадянську активність, надаючи їй усвідомленості і переконаності, а сама активність, у свою чергу, слугує мірилом того, наскільки успішно освітній процес сформував у студентів справжню моральну культуру.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму Моральна культура студентів проявляється у реальних учинках і громадській участі, чим вищі етичні переконання, тим активніша поведінка, і навпаки – залучення до соціально значущих практик поглиблює моральну зрілість. Для студентів історичних факультетів поєднання гуманітарних знань і громадянської свідомості часто трансформується у лідерство у волонтерських, просвітницьких та патріотичних ініціативах. Ефективні траєкторії підсилення включають інтеграцію громадянської освіти та

service learning у навчальні плани, підтримку студентського самоврядування і розвиток етичної рефлексії на заняттях. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні валідних індикаторів оцінювання моральної культури та активності; моделювання курсів із чіткими громадянськими цілями; міжкультурні порівняльні студії; підготовка викладачів до тьюторства громадянської активності; інституціоналізація партнерств ЗВО з громадами, музеями.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш В. А., Глебова Л. В. Формування громадянської активності студентів у процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін. *Збірник наукових статей Харківського нац. ун-ту ім. Г. Сковороди. Серія «Історичні науки»*. 2018. Вип. 5. С. 19–26.
2. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії. Монографія. Кропивницький: ІСПП НАПН України. 2022. 284 с.
3. Копилова О. М. Моральна культура як основа професійних цінностей майбутнього педагога. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кривий Ріг: КДПУ. 2010. Вип. 87. С. 287–293.
4. Матвієнко О. В., Матвієнко І. А. Взаємозв'язок соціальної активності студентів та освітнього середовища ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. №65(2). С. 311–318.
5. Поллої К., Маркош В., Фейнєш Г. Волонтерська діяльність закарпатських студентів під час російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київ. нац. лінгвістичного ун-ту. Серія Педагогіка*. 2023. №27. С. 153–167.
6. Colby A., Ehrlich T., Beaumont E., Stephens J. Educating Citizens: Preparing America's Undergraduates for Lives of Moral and Civic Responsibility. – *San Francisco: Jossey-Bass*. 2003.
7. Eyler J., Giles D. E. Jr., Braxton J. The impact of service-learning on college students. *Michigan Journal of Community Service Learning*. 1997. Vol. 4. No.1. P. 5–15.

REFERENCES

1. Barabash, V. A., Hliebova, L. V. (2018). Formuvannia hromadianskoi aktyvnosti studentiv u protsesi vykladannia sotsialno-humanitarnykh dystsyplin [Formation of students' civic activity in the process of teaching social and humanitarian disciplines]. *Zbirnyk naukovykh statei Kharkivskoho nats. un-tu im. H. Skovorody. Seriiia «Istorychni nauky»*. Vyp. 5. S. 19–26. [in Ukrainian]
2. Zhadan, I. V. (2022). Hromadianska kompetentnist: sotsialni ochikuvannia i realii [Civic competence: social expectations and realities]. *Monohrafiia. Kropyvnytskyi: ISPP NAPN Ukrainy*. 284 s. [in Ukrainian]
3. Kopylova, O. M. (2010). Moralna kultura yak osnova profesiinykh tsinnosti maibutnoho pedahoha. [Moral culture as the basis of professional values of a future teacher]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Pedahohichni nauky. Kryvyi Rih: KDPU*. Vyp. 87. S. 287–293. [in Ukrainian]
4. Matviienko, O. V., Matviienko, I. A. (2023). Vzaemozv'iazok sotsialnoi aktyvnosti studentiv ta osvithnoho seredovyscha ZVO. [The relationship between students' social activity and the educational environment of higher education institutions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. №65(2). S. 311–318. [in Ukrainian]
5. Polloi, K., Markosh, V., Feiniesh, H. (2023). Volonterska diialnist zakarpatskykh studentiv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku. [Volunteer activities of Transcarpathian students during the Russian-Ukrainian war of 2022]. *Visnyk Kyiv. nats. lnhvistychnoho un-tu. Seriiia Pedahohika*. №27. S. 153–167. [in Ukrainian]

6. Colby, A., Ehrlich, T., Beaumont, E., Stephens, J. (2003). *Educating Citizens: Preparing Americas Undergraduates for Lives of Moral and Civic Responsibility*. – San Francisco: Jossey-Bass. [in English]

7. Eyler, J., Giles, D. E. Jr., Braxton, J. (1997). The impact of service-learning on college students. *Michigan Journal of Community Service Learning*. Vol. 4. №1. P. 5–15. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАБЕНКО Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціально-професійне становлення майбутнього педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BABENKO Tetyana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: socio-professional development of the future teacher.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 23.09.2025 р.

УДК 37.018.264:159.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-128-133

БІЛАН Валентина –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6615-5211>
e-mail: valentinaandreevna72@gmail.com

БЕВЗІЮК Марина –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7093-9932>
e-mail: m.s.bevzyuk@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглядається проблема шкільного насильства та булінгу як одного з найактуальніших викликів сучасної освітньої практики, що істотно впливає на психічне здоров'я, соціальний розвиток, навчальну мотивацію та емоційний стан учнів. Наголошується, що насильство в освітньому середовищі проявляється у різних формах – фізичній, психологічній, економічній, кібербулінгу, – і потребує комплексного підходу до профілактики та подолання. Акцент зроблено на необхідності системного психолого-педагогічного супроводу, який охоплює діагностичний, профілактичний, корекційний та просвітницький напрями роботи з усіма учасниками освітнього процесу.

Визначено психологічні чинники, що зумовлюють схильність дітей до агресивної поведінки чи до ролі жертви, серед яких – низький рівень емоційної регуляції, дефіцит позитивної соціальної взаємодії, сімейна дисфункція, занижена самооцінка. Педагогічні умови ефективної протидії булінгу включають створення підтримувального мікроклімату, налагодження партнерських взаємин між педагогами та учнями, формування довіри й взаємоповаги в шкільному колективі. Підкреслено, що ефективний супровід ґрунтується на міждисциплінарній взаємодії педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків і самих школярів, що забезпечує системність і результативність профілактичних заходів.

Особливу увагу приділено формуванню безпечного, інклюзивного та толерантного освітнього середовища, розвитку емоційного інтелекту, навичок конструктивної комунікації й мирного розв'язання конфліктів. Розглянуто сучасні методи діагностики, моніторингу й розпізнавання проявів насильства, які дозволяють своєчасно виявляти групи ризику та надавати адресну психологічну допомогу. У статті також окреслено правові та етичні аспекти діяльності педагогів у процесі протидії булінгу, що передбачає дотримання принципів рівності, недискримінації та партнерства.

Зроблено висновок, що психолого-педагогічний супровід є ключовим інструментом у забезпеченні психологічної безпеки та гармонізації міжособистісних відносин у школі. Комплексне поєднання психологічних, виховних і правових підходів сприяє створенню здорового соціально-психологічного клімату та ефективному подоланню проявів шкільного насильства.

Ключові слова: насильство в школі, булінг, психолого-педагогічний супровід, профілактика, психологічна безпека, освітнє середовище, емоційна компетентність.

BILAN Valentyna –

PhD in Pedagogical Sciences Associate Professor
of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary,
Preschool Education and Education, Management
of Educational Institutions of the Transcarpathian Hungarian
University named after Ferenc Rákóczi II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6615-5211>
e-mail: valentinaandreevna72@gmail.com

BEVZIUK Maryna –

PhD in Pedagogical Sciences Associate Professor